

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.851

DOI 10.32755/sjlaw.2021.01.092

Боднар І. В.,

кандидат юридичних наук,

начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0003-4016-9276

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Стаття присвячена дослідженню безпеки в установах виконання покарань. У роботі охарактеризовано зміст фізичної безпеки, яка передбачає особливість будівництва установ виконання покарань з урахуванням можливості здійснення належної охорони та нагляду за засудженими. У дослідженні проаналізовано процедурну безпеку, яка передбачає створення системи нормативно-правового забезпечення процесу виконання та відбування покарання, проведення превентивних заходів щодо недопущення порушення режиму в установах виконання покарань тощо. У цій публікації розглянуто динамічну безпеку як особливий вид управління установою виконання покарань.

Ключові слова: установа виконання покарань, безпека, засуджений, фізична безпека, процедурна безпека, динамічна безпека.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови національної пенітенціарної системи актуальним постає питання забезпечення безпеки персоналу установ виконання покарань та засуджених, зменшення на них тиску кримінальної субкультури та засуджених з негативною спрямованістю, застосування до них засобів виправлення та ресоціалізації, а саме: встановленого порядку виконання та відбування покарання (режим), пробації, суспільно корисної праці, соціально-виховної роботи, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, громадського впливу.

У зв'язку з цим у Кримінально-виконавчий кодекс України, який був прийнятий 11 липня 2003 року, була внесена норма

(ст. 10), яка передбачає право засуджених на особисту безпеку. Ця норма вказує, що у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого. У випадку отримання даних про виникнення загрози безпеки щодо засудженого адміністрація установи виконання покарань вживає заходів до переведення засудженого в безпечне місце, а також інших заходів до усунення небезпеки, вирішує питання про місце подальшого відбування ним покарання. До зазначених засуджених можуть бути застосовані такі заходи: ізольоване тримання в приміщенні камерного типу (за їх згодою); переведення в іншу структурну дільницю або локальну дільницю, переведення в іншу установу виконання покарань. У свою чергу зміна умов тримання осіб, щодо яких застосовані заходи безпеки, здійснюється з додержанням вимог, передбачених законодавством України. При цьому вибір заходу це право адміністрації.

Слід зазначити, що така норма встановлює право на особисту безпеку засуджених, щодо ув'язнених (осіб, щодо яких обрано запобіжний захід у виді тримання під вартою) такого права чітко не передбачено в законодавстві і тільки в 2017 році Міністерство юстиції України затвердило «Порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах», проте залишається відкритим питання, пов'язане з достатністю запропонованих заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема наукової розробки поняття «безпека особи» у виправних колоніях була предметом дослідження таких вітчизняних учених, як К. А. Автухов, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, А. І. Боготирьов, А. О. Галай, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, С. В. Зливко, О. Г. Колб, І. О. Колб, І. М. Копотун, О. І. Кіслов, О. В. Лисодед,

В. Г. Павлов, Р. М. Підвисоцький, М. С. Пузирьов,
А. Г. Перегудов, А. В. Савченко, А. Х. Степанюк,
А. А. Ткаченко, М. І. Хавронюк, О. О. Шкута, О. С. Яворська,
Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін. Натомість тривалий час не здійснювались дослідження елементів безпеки в установах виконання покарань на сучасному етапі реформування пенітенціарної системи.

Метою статті є характеристика складових елементів безпеки в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України та визначення проблем її забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в практичному та науковому середовищі панує доктрина, що безпека в установах виконання покарань складається з трьох компонентів: фізична, процедурна, динамічна.

Елементи фізичної безпеки передбачають особливість будівництва установ виконання покарань з урахуванням можливості здійснення належної охорони та нагляду за засудженими, можливість забезпечення належного рівня безпеки як засуджених, так і інших осіб, зменшення рівня впливу криміногенно зараженого середовища на засуджених. До цього елементу також слід віднести обладнання установ виконання покарань з метою роздільного тримання різних категорій засуджених та їх локалізації. Іншими словами, це обладнання установ виконання покарань інженерно-технічними засобами охорони та нагляду, призначені для посилення надійності охорони об'єктів, ізоляції засуджених та нагляду за ними, а також для інженерно-технічного забезпечення інших завдань, які виконують відділи нагляду і безпеки, режиму та охорони установ виконання покарань.

Основними функціями інженерно-технічних засобів охорони є: виявлення засудженого (порушника) при різноманітних способах подолання ним лінії охорони або при не санкціонованому виході зі спеціальних будівель та транспортних засобів; затримання засудженого в межах забороненої зони об'єкта на час, необхідний для дій варту та чергового наряду, попередження або припинення втечі; підвищення якості несення служби відділом нагляду та безпеки і відділу режиму та охорони щодо підтримання установленого режиму тримання засудже-

них; інформування співробітників про правопорушення та надзвичайні події на об'єкті, який охороняється. Водночас адміністрація установ виконання покарань зобов'язана під розпис повідомляти засуджених про застосування аудіовізуальних, електронних та інших технічних засобів нагляду та контролю. Практика свідчить, що застосування різноманітних технічних засобів позитивно впливає на підтримку на належному рівні правопорядку в установах виконання покарань, забезпечуючи належну безпеку персоналу та засуджених [1, с. 53].

Фізична безпека передбачає використання декількох рівнів систем охорони та нагляду, які тісно взаємопов'язані між собою. Ці системи повинні враховуватись ще на етапі проєктування. А це означає будівництво нових, сучасних установ виконання покарань. У свою чергу в Україні остання установа виконання покарань (Криворізький слідчий ізолятор) була побудована і почала працювати з 1 серпня 1989 р. Слідчий ізолятор був розрахований на розміщення та утримання 1050 осіб. Режимний п'ятиповерховий корпус слідчого ізолятора має вигляд кола, прогулянкові дворики розміщені на даху. Перший та другий поверхи режимного корпусу ізолятора суміщено з двоповерховою будівлею лазне-прального комбінату, харчоблоком та амбулаторією медико-санітарної частини, виділені приміщення для утримання неповнолітніх ув'язнених [2, с. 37]. За останні тридцять років відбувались тільки перебудування та реконструкції установ виконання покарань, не враховуючи новітні підходи до забезпечення безпеки установ виконання покарань, часто в густонаселених населених пунктах, де неможливо застосувати всі елементи фізичної безпеки. Слід зазначити, що більшість слідчих ізоляторів побудовані більше 100 років тому [3]. У них, як зазначає Департамент з питань виконання кримінальних покарань, утримання невинуватих людей у старих, технічно зношених приміщеннях, які без ремонтів, належних систем вентиляції, водовідведення, опалення, електрики тощо є проблемою для України, на що постійно звертають увагу як вітчизняні правозахисники, контролюючи цю систему органи, так і міжнародні судові інстанції, наприклад Європейський суд з

прав людини, що виносить рішення проти України у спорах про умови утримання ув'язнених [4].

У свою чергу розвинуті країни світу приділяють саме цьому елементу значну увагу. Вони закривають старі тюрми і будують нові, оскільки вважають, що перебудова старих тюрем до нових стандартів буде коштувати значно більше, ніж будівництво нових тюрем.

Як приклад слід привести в'язницю США «Норт Бранч» та «Джесеп», які створені для вирішення проблем безпеки на будь-якому рівні.

В основі в'язниць покладена конструкція старої фортеці на-впаки. В'язні повинні будуть подолати безліч перешкод для вчинення злочину: товсті бетонні стіни одиночних камер; лінію високотехнологічних захисних приміщень; складну система стримування у дворах і допоміжні будівлі; загороджувальний металевий периметр; буферну зону.

Площа камери становить 6 кв. м. Камера зроблена з високоякісних будівельних матеріалів, що ускладнює її зруйнувати в'язням. Камери вцементовані в масив тюремного корпусу і знаходяться під повним контролем системи відеоспостереження. Камера відливається цілком, як єдиний шматок бетону, щоб гарантувати відсутність дефектів, усі речі, підходи до технологічних комунікацій заблоковані.

Головна відмінність камери від старого зразка – це відсутність ґрат. У нових дверях присутнє вікно для одягання наручників. Кожна камера обладнана міцними сталевими дверима, які закриваються дистанційно. З пункту управління відкриваються будь-які камери як групами, так і одиночно. В обов'язковому порядку створені умови для боротьби із засобами недозволеного зв'язку засуджених з іншими особами.

План в'язниці враховує необхідність здійснення нагляду та охорони засуджених усього декількома охоронцями, які здатні належним чином стежити за великою кількістю ув'язнених. Центральний пост охорони знаходиться в середині споруди, а камери розташовуються в довгих коридорах, які розходяться з центру. Один охоронець розташовується на центральному посту і ще один патрулює кожен з коридорів. Завдяки ідеальному

розташуванню всього декілька охоронців здатні стежити за засудженими, які не знають, що ведеться саме зараз за ними спостереження чи ні. В установах відеоспостереження доведено до найоптимальніших масштабів, у камерах відеоспостереження немає, але вся інша територія в'язниці ретельно контролюється системою відеоспостереження.

Головна охоронна вежа в'язниці відокремлена від всіх корпусів, а корпуси розташовані далеко один від одного, таким чином їх можна блокувати по одному, а потім викликати підкріплення у разі виникнення надзвичайних обставин.

Ззовні у вежах здійснюють нагляд за територією охорони на вежах, за якими розташований перший паркан висотою 4 метри, він оснащений новітніми датчиками руху, позаду всього цього розташований передостанній бар'єр – зовнішня огорожа, яка покрита особливим типом дроту з гострими лезами по краях. Останнім бар'єром є буферна зона, яка постійно контролюється пересувними нарядами.

Незважаючи на такий підхід до фізичної безпеки, не слід забувати, що згідно з міжнародними нормами у сфері захисту прав засуджених заходи безпеки повинні бути мінімально необхідними для забезпечення їхнього надійного утримання. Плануючи архітектурні аспекти фізичної безпеки, потрібно віднайти розумний баланс між найкращим рівнем безпеки та потребою зберегти повагу до людської гідності ув'язненого, не допустити помилки, які були допущені при будівництві в'язниць типу «Супер Макс», головне призначення яких повна ізоляція в'язнів. Кожен ув'язнений тримається в одиночній камері 23 години на добу. Групами вони не збираються, немає столових, немає двору для прогулянок, немає місця для загального збору. До 2000 року в США було побудовано більше 55 в'язниць типу «Супер Макс», завдяки цьому частіше стало порушуватися питання про психологічний стан ув'язнених, який негативно позначається на їх поведінці після звільнення. Саме тому в'язниці цього типу закриваються, а в тих, що залишаються, утримуються ув'язнені до тривалих термінів відбування покарання.

Наступний елемент безпеки в установах виконання – це процедурна безпека, яка передбачає створення системи норма-

тивно-правового забезпечення процесу виконання та відбування покарання, проведення превентивних заходів щодо недопущення порушення режиму в установах виконання покарань, забезпечення порядку ізоляції засуджених, перепускного режиму тощо. Це питання хоч і врегульоване значною кількістю законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, проте воно залишається актуальним і сьогодні особливо щодо визначення умов тримання засуджених та ув'язнених, застосування до них умовно-дострокового звільнення від відбування покарань [5; 6]. Питання застосування до засуджених фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї також залишається актуальним.

У свою чергу С. М. Красковський пропонує внести до вітчизняного законодавства поняття «Спеціальні засоби гамування», що означають комплекс механічних, електричних та хімічних пристроїв, що використовуються правоохоронними органами для утримуючої, психофізичної або травматичної дії на особу (групу осіб) для припинення протиправної поведінки або тимчасового виводу її (їх) зі строю та внесення актуальних та необхідних на часі змін до кримінально-виконавчого законодавства України. Він вказує, що на теперешній час працівники установ виконання покарань при застосуванні фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї керуються Законом України «Про національну поліцію», який не враховує специфіки діяльності співробітників та інших особливостей установ виконання покарань, а користуватись при цьому наказами Міністерства юстиції України є неправильним [7].

Остання складова безпеки в установах виконання покарань є динамічна безпека. Цьому питанню на сучасному етапі розвитку пенітенціарної системи України приділяється значна увага. Питання динамічної безпеки стали доробками таких українських учених, як О. М. Мірошніченко, М. С. Пузирьов, С. В. Царюк, І. С. Яковець [8].

У своїх працях вони дійшли до висновку, що динамічна безпека (від англ. «dynamic security» – динамічна безпека) – це особливий вид управління установою виконання покарань, в основу якого покладено такі принципи організації кримінально-

виконавчої та запобіжної діяльності: професійна поведінка персоналу, завдяки якій ефективність виконуваних ним функцій зростає; гарантування безпеки значною мірою спирається на хороші взаємини між персоналом та засудженими; усвідомлення процесів, що відбуваються в установі, а також гарантування в ній безпечного та надійного середовища; забезпечення належного співвідношення персоналу та засуджених; забезпечення конструктивного режиму виконання та відбування покарання на засадах гуманізму й справедливості; формування в персоналу та засуджених взаємної зацікавленості в безпечному середовищі; залучення засуджених до програм зниження схильності до протиправної поведінки; незалежно від стійкості та доброзичливості взаємин із засудженими персонал не повинен забувати, що основна мета – безпека, а тому потрібно завжди дотримуватися високих стандартів нагляду; доброзичливе ставлення до засуджених (у т. ч. ввічливе звернення до них) не означає дружбу з ними [9, с. 57].

Висновки. Незважаючи на наявність трьох компонентів цього виду діяльності, особлива увага приділяється тільки динамічній безпеці, що негативно позначається на функціонуванні всієї системи, метою якої є виправлення та ресоціалізації засуджених, забезпечення безпеки в установах виконання покарань, зменшення рівня постпенітенціарної злочинності. Саме з цією метою необхідно спрямувати увагу на такі напрями реформування пенітенціарної системи України: перехід на одиночне утримання засуджених у нічний час, побудова нових установ виконання покарань згідно з позитивною практикою інших країн; переформування національного кримінально-виконавчого законодавства, особливо у сфері застосування превентивних заходів; встановлення апробаційного нагляду за особами, які звільняються з установ виконання покарань; зменшення рівня плинності кадрів у Державній кримінально-виконавчій службі України.

Список використаних джерел

1. Автухов К. А., Ткачова О. В., Яковець І. С. Особливості діяльності окремих підрозділів кримінально-виконавчої системи: навч. посіб. Харків: Право, 2012. 152 с.

2. Богатирьов І. Г., Богунов С. О., Дука О. А., Зінченко С. А. та ін. Пенітенціарна система України: історія та сучасність. Київ: Державна пенітенціарна служба України, 2013. 268 с.

3. Державна пенітенціарна служба України (інформаційно-аналітичні матеріали щодо діяльності). URL: <http://vpp.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/%D0%91%D1%83%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D1%82-%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%992222.pdf> (дата звернення: 17.02.2021).

4. Створіння сучасних слідчих ізоляторів в Україні за рахунок закритих в'язниць (презентація Департамент з питань виконання кримінальних покарань). URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/Prezentacii/sizo-nove.pdf> (дата звернення: 17.02.2021).

5. Олійник О. І., Звенигородський О. М. Правові аспекти формування та трансформації інституту умовного засудження в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 252–257.

6. Боднар І. В., Олійник О. І. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання: окремі питання законодавчої та правозастосовної практики. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 48. С. 77–83.

7. Красковський Є. М. Щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства у сфері застосування спеціальних засобів. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 22–23 квіт. 2021 р.). Чернігів: Академія ДПТС, 2021. С. 87–91.

8. Яковець І. С. Динамічна безпека в установах виконання покарань як основа профілактики правопорушень. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3. С. 180–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkauk_2015_3_18 (дата звернення: 17.02.2021).

9. Аніщенко В. О. та ін. Проблеми формування правової держави в Україні в умовах глобалізації: монографія / кер. авт. кол. О. М. Іваній. Суми: ФОП Цьома С. П., 2018. 128 с.

Bodnar I.

ENSURING SECURITY IN PENAL INSTITUTIONS

The author points out that today in the practical and scientific environment there is a doctrine which states that security in penal institutions consists of three components: dynamic, physical and procedural.

The elements of physical security provide for the peculiarities of penal institutions construction taking into account the possibility of proper convicts' protection and supervision, the possibility of ensuring an adequate level of security

for both convicts and other persons, reducing the impact of criminogenic contamination on convicts.

Procedural security, which provides for the creation of a system of regulatory and legal support for the process of execution and serving a sentence, preventive measures in order to prevent violations of the regime in penal institutions, ensuring convicts' isolation, pass control, etc.

Dynamic security is a special type of management of a penal institution, which is based on the principles of organizing criminal-executive and preventive activities related to the relationships between the staff of penal institutions and convicts.

Despite the three components of this type of activity, special attention is paid only to dynamic security, which negatively affects the functioning of the entire system, the purpose of which is to correct and re-socialize convicts, ensure security in penal institutions, reduce post-penitentiary criminality. With this purpose, it is necessary to focus attention on the following areas of reforming the penitentiary system of Ukraine: using solitary confinement at night, building new penal institutions in accordance with the positive practice of other countries; reformatting national criminal-executive legislation, especially in the field of applying preventive measures; establishing probation supervision over persons who are released from penal institutions; reducing the level of staff turnover in the State Criminal and Executive Service of Ukraine.

Key words: *penal institution, security, convict, physical, procedural, dynamic security.*

References

1. Avtukhov, K. A., Tkachova, O. V. and Yakovets, I. S. (2012), *Peculiarities of the activity of individual units of the Criminal and Executive System*: textbook. Pravo. Kharkiv.

2. Bohatyrov, I. H., Bohunov, S. O., Duka, O. A. and Zinchenko, S. A. (2013), *Penitentiary System of Ukraine: History and Present day*, State Penitentiary Service of Ukraine, Kyiv.

3. *State Penitentiary Service of Ukraine (information and analytical materials on activities)* (2011), available at: <http://vpp.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/%D0%91%D1%83%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D1%82-%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%992222.pdf> (accessed 17 February 2021).

4. *Creating contemporary pre-trial detention centers in Ukraine at the expense of closed prisons (presentation by the Department for the Execution of Criminal Punishments)* (2020), available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/Prezentacii/sizo-nove.pdf> (accessed 17 February 2021).

5. Oliinyk, O. I. and Zvenyhorodskyi, O. M. (2018), *Legal aspects of the formation and transformation of the institution of suspended sentence in Ukraine, Law and Society*, Kyiv, pp. 252–257.

6. Bodnar, I. V. and Oliinyk, O. I. (2018), Release on parole from serving a sentence: specific issues of legislative and law enforcement practice, *Journal of Eastern European Law*, No. 48, pp. 77–83.

7. Kraskovskiy, Ye. M. (2021), Concerning improvement of the criminal-executive legislation in the field of application of special means. *Actual Issues of Theory and Practice in the Field of Law, Education, Social and Behavioral Sciences - 2021: materials of international scientific and practical conference* (Chernihiv, April 22–23, 2021), Academy of the SPS, Chernihiv, pp. 87–91.

8. Yakovets, I. S. (2015), Dynamic security in penal institutions as a basis for crime prevention, *Bulletin of Criminological Association of Ukraine*, No. 3, pp. 180–189, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkawk_2015_3_18 (accessed 17 February 2021).

9. Anishchenko, V. O. (2018), *Problems of forming the rule of law in Ukraine in conditions of globalization: monograph*, FOP Tsoma S. P., Sumy.